

En Gudsfornegeters Juleaften

Et af hovedmotiverne i forfatteren J. P. Jacobsens berømte roman Niels Lyhne er gudsfornegetelsen. Den spirer første gang frem i hovedpersonen Niels, da han som tolvårig oplever sin beundrede 26-årige faster Edeles død. Forgæves beder han Gud om at lade hende leve: "Hans tro havde i blind flugt kastet sig mod himlens porte, og nu lå den på Edeles grav med knækkede vinger". Følelsen af at være svigtet får ham til trodsigt at vende sig mod Gud, og senere bliver han ægte ateist. Derfor nægter han også at fejre traditionel jul. Her er et uddrag af J. P. Jacobsens berømte skildring af den gudløses juleaften. Den kan ikke undgå at blive en ensom og fattig affære, selv om han på en restaurant møder en ligesindet, lægen Hjerrild. I gengivelsen bruges originalens retskrivning.

J.P. Jacobsen som 26-årig, malet under et ophold i Rom af den svenske kunstner Ernst Josephson. J. P. Jacobsen (1847-1885) er født og død i Thisted, hvor han tilbragte 22 af de 38 år, han levede. Niels Lyhne skrev han, da han var i begyndelsen af trediverne (7 side i 1877, 75 sider i 1878, 50 sider i 1879 og de sidste 160 sider i 1880).

Det var ganske uventet for Niels Lyhne bleven Juleaften.

Hele det forløbne Halvaar havde han ingen Steder været, uden en enkelt Gang imellem hos Etatsraadens, og fra dem havde han en Indbydelse til at tilbringe Aftenen hos dem; men sidste Jul havde været Julen i Clarens (en sydlandsk by, hvor Niels havde opholdt sig med sin dødsyge mor), og derfor vilde han være ene. Et Par Timer efter at det var bleven mørkt, gik han ud.

Det blæste. Et tyndt, endnu ikke helt nedtrampet Snelag laa over Gaderne og gjorde dem bredere, og den hvide Sne paa Tagene og langs Vinduernes Solbænke gav Husene et pynteligt, men ogsaa mere ensomt Udseende. Gadelygterne, der flakkede for Vinden, jog ligesom aandsfraværende deres Lys op ad Murene, saa hist og her et Skilt foer op fra sine Drømme og stirrede med storstilet Tanketomhed ud for sig. Ogsaa Boutiksvinduerne, der kun var halvt oplyste, og hvis Opstilling i Dagens Travlhed var bleven derangeret, saae anderledes ud end ellers, der var kommen noget sælsomt Indadvendt over dem.

Han drejede ind i Smaagaderne, og her syntes Julen allerede at være i fuld Gang, thi fra Kjældere og lave Stuer lød ham stadigt Toner i Møde, undertiden fra en Violin, men hyppigst fra Haandharmonikaer, der ufortrødent snøvlede sig igjennem populære Dandsemelodier, som, ved den trohjertige Maade, hvorpaa de blev foredragne, fik mere udtrykt af det glade Arbejde ved Dandsen, end af det egenlig Festlige. Men der var en vis Illusion derover af slæbende Trin og dampende Luft;

- syntes det ham, der var udenfor, og som ved sin Ensomhed blev polemisk stemt mod al denne Selskabelighed. Han havde meget mere Syrnpathi med den Arbejdsmand, der stod udenfor en lille Krambods mat oplyste Vindue, og underhandlede med sit Barn om et af de prisbillige Vidundere derinde, og syntes saa ivrig for at faa det urokkeligt fastslaaet hvad, der skulde vælges, inden de vovede sig ind i Fristelsernes Hule. Og saa med disse gamle, tarvelige Damer, der blev ved at komme, een for een, næsten for hver hundrede Skridt; Allesammen med de forunderligste Kaaber og Slag fra længst henfarne Tider, og Allesammen med sagtmodigt menneskesky Bevægelser i deres gamle Halse, ligesom hos mistroiske Fugle, og med noget Usikkert og Verdensafvænt i deres Gang, som om de, Døgn ud, Døgn ind, havde siddet glemte oppe paa de øverste Sale af Bagbygningernes Afverden, og kun denne eneste Aften om Aaret blev taget med og huskede. Han blev trist ved at tænke derpaa, og Hjærtet rørte sig i ham med en syg Fornemmelse, da han drømmende levede sig ind i saadan en gammel, enlig Piges langsomt rindende Tilværelse, og han hørte for sine øren saa pinligt taktfast et Stueuhrs langsomme hen-igjen, hen-igjen dryppe Døgnet Skaal fuld af indholdsløse Sekunder.

Han maatte se at faa den Julenadvere overstaaet og gik tilbage den samme Vej, han var kommen, med en halvbevidst Sky for, at der i de andre Gader dæmrede nye Ensomheder, duggede anden Forladthed end den, der her havde slaaet ham imøde og lagt sig bitter paa hans Læbe.

Ude i de store Gader aandede han friere, han gik hurtigere til, med en vis Trods i sin Gang, og skilte sig ud fra alt Fællesskab med det, han nys havde forladt, ved en Tanke om, at *hans* Ensomhed, den havde han selv valgt.

Saa gik han ind paa en større Restavration.

Medens han sad og ventede paa Maden, iagttog han, bag et gammelt Avis-Tillæg, de Folk, der traadte ind. Det var næsten udelukkende unge Mennesker; nogle af dem kom ene, somme lidt udfordrende i deres Holdning, som om de vilde forbyde de Tilstedeværende at tage dem til Indtægt som Lidelsesfæller, andre kunde slet ikke skjule, at de var forlegne over ikke at være inviterede ud en Aften som denne, men alle havde de en stærkt udpræget Smag for lønlige Kroge og afsides Borde. Mange kom parvis, og det var tydeligt at se paa de fleste af disse Par, at de var Brødre; Niels havde aldrig seet saamange Brødre paa een Gang; tidt var de meget ulige i Klædedragt og Væsen, og deres Hænder bar endnu klarere Vidnesbyrd om, hvor forskellige deres Livsstillinger ofte var. Det var næsten sjældent, baade naar de kom, og ogsaa senere, naar de sad og talte sammen, at blive nogen rigtig Fortrolighed vaer imellem dem; hist var den Ene den Overlegne, den Anden den Beundrende, her den Ene imødekommende, den Anden tilbage-vigende, og her igjen var der en vagtsom Paapassenhed paa begge Sider, eller, værre endnu, en uudtalt Fordømmelse af hinandens Maal og Haab og Midler. For de allerfleste af dem skulde der aabenbart en saadan Helligaften til, og i Forbindelse med den en vis Forladthed, for at faa dem til at mindes det fælles Udspring og faa dem sammen.

Medens Niels sad og tænkte paa dette og paa den Taalmodighed, hvormed alle disse Mennesker ventede, og hverken ringede eller raabte højt paa Opvarterne, som om de efter en stiltiende Overenskomst vilde holde saameget som muligt af Restavratingspræget borte fra Stedet, mens han tænkte paa dette, saae han en Bekjendt af sig træde ind, og dette pludselige Syn af et bekjendt Ansigt efter alle de fremmede, kom saa uforvarende paa ham, at han ikke kunde lade være med .at rejse sig op og hilse den Indtrædende med et glad og ogsaa forundret Godaften.

”Venter De Nogen?” sagde denne, og saae efter en Knage til sit Overtøj.

”Nej, solo.”

”Saa passer det jo udmærket.” Den Nysankomne var en Doktor Hjerrild, en ung Mand, Niels et Par Gange havde talt med hos Etatsraadens, og om hvem han vidste, ikke fra hans Tale, men fra nogle drillende Hentydninger fra Etatsraadinden, at han var yderlig frisindet i religiøs Henseende; fra hans Tale derimod vidste han, at Hjerrild i politisk Henseende var ganske det Modsatte. Dette Slags Folk traf man ellers ikke hos Etatsraadens, der baade var kirkelige og liberale, og Doktoren hørte da ogsaa, baade ved sine Anskuelser og gennem sin afdøde Moder, hjemme i en af hine, den Gang ret talrige, Kredse, hvor man betragtede den nye Frihed med, dels skeptiske, dels fjendtlige Blikke, og hvor man i religiøs Henseende var mer end rationalistisk mindre end atheistisk, naar man

ikke enten var indifferent eller mystisk, hvad der ogsaa kunde hænde. Man fandt i disse Kredse, der jo forøvrigt var meget forskjelligt nuancerede, at Holsten var Ens Hjærte mindst ligesaa nær som Jylland, følte slet ikke noget til Slægtskabet med Sverrig, og holdt ikke ubetinget af Danskheden i dens nydanske Former. Endelig kunde man sin Molière bedre end sin Holberg, Baggesen bedre end Oehlenschläger, og var maaske lidt sødlig i sin Kunstsmag.

Under Paavirkning af saadanne eller i alt Fald nærbeslægtede Anskuelser og Sympathier var det, at Hjerrild havde udviklet sig.

Han sad og saae med et usikkert Blik paa Niels, medens denne meddelte ham sine Iagttagelser angaaende de øvrige Gjæster, og særligt dvælede ved, hvordan de næsten skammede sig ved at der ikke var et Hjem eller hjemligt Sted, der havde draget dem til sig denne Aften.

”Ja, det forstaar jeg saa godt,” sagde han koldt og næsten afvisende. ”Man kommer ikke her Juleaften med sin allerbedste Villie, og faar nødvendigvis en ydmygende Fornemmelse af at være sat udenfor, enten det saa er Andre eller En selv, der har gjort det. Vil De sige mig, hvorfor De er her? Vil De ikke, saa sig bare Nej.”

Niels sagde ikke andet, end at han havde tilbragt sidste Juleaften sammen med sin afdøde Moder.

”Jeg beder Dem om Forladelse,” sagde Hjerrild, ”det var meget venligt af Dem at svare mig, men De maa, undskyld mig, jeg er saa mistroisk. Jeg skal sige Dem, der kunde tænkes Folk, som kom her for at give et ungdommeligt Spark til Julen, og veed De, jeg er her af Respekt for Andres Julefest. Det er den første Jul her, jeg ikke er hos en elskværdig Familie, jeg har kjendt hjemme fra min Fødeby, men jeg har faaet den Idé, at jeg var i Vejen, naar de sang deres Julepsalmer. Ikke saadan, at de generede sig, det var de altfor dygtige til, men det berørte dem uroligt, at have En siddende, for hvem de Sange kun var sungne ud i Luften, intet Steds hen, det tror jeg da.”

Næsten i Tavshed holdt de deres Maaltid, fik saa Cigarerne tændte, og blev enige om at gaa et andet Sted hen og drikke deres Toddy. Ingen af dem havde Lyst til i Aften at se paa de forgyldte Spejlrammer og røde Sofaer, de saa jævnlige havde for øje de andre af Aarets Aftener, og de tyede derfor ind paa en lille Caffée, de ellers aldrig søgte.

De saae straks, at her ikke var noget blivende Sted.

Værten, Opvarterne og et Par Venner sad i Stuens Indre og spillede Trekort med to Trumfer; Værtens Kone og Døtre saae til, og gjorde Opvartning ved Bordet, men ikke for dem; en af Opvarterne bragte dem deres. De skyndte sig at drikke, da de mærkede, at de bragte Forstyrrelse, for man talte straks mindre højt, og Værten, der havde siddet i Skjorteærmer, havde ikke kunnet overvinde sig til at blive siddende, men var faret i Frakken.

”Vi er nok saa temmelig husvilde i Aften,” sagde Niels, da de gik nedad Gaden.

”Ja, det er jo i sin Orden,” var Hjerrilds lidt pathetiske Svar.

De kom til at tale om Kristendommen. Emnet laa jo ligesom i Luften om dem.

Niels talte heftigt, men lidt almindeligt mod Kristendommen.

Hjerrild var kjed af at gaa og træde Sporet op paany af Diskussioner, der var gamle for ham, og sagde pludseligt, uden altfor nøje Tilslutning til det Foregaaende: ”tag Dem i Agt, Hr. Lyhne; Kristendommen har Magten. Det er dumt at lægge sig ud med den regerende Sandhed.”

”Dumt eller ikke dumt, det Hensyn ligger ikke for.”

”Sig ikke det saa letsindigt; det var ikke min Mening at sige Dem den Trivialitet, at det i materiel Henseende er dumt, ideelt er det dumt og mer end det. Tag Dem i Agt; dersom det ikke er uundgaaeligt nødvendigt for Deres Personlighed, saa knyt Dem ikke altfor nøje til just *det* i Tiden. Som Digter har De jo saa mange andre Interesser.”

”Jeg forstår Dem vist ikke, jeg kan jo dog ikke bære mig ad med mig selv som med en Lirekasse, tage et mindre populært Stykke ud og sætte et andet ind, som Alle gaar og fløjter paa.”

”Kan De ikke? der er de, der kan. Men De kunde jo sige: det Stykke spiller vi ikke. Man kan i Almindelighed meget mere i den Retning, end man selv tror... (her følger en længere enetale, hvor Hjerrild uddyber det demoraliserende i at gøre sig til forkæmper for ateismen). . . .

De standsede udenfor en høj Stue, hvor man havde rullet op for et af Vinduerne, og gennem den aabnede Trækrude lød det, baaret af Kvinders og Børns klare Røster, ud til dem:

Et Barn er født i Bethlehem,
Bethlehem!
Thi glæder sig Jerusalem.
Halelujah, Halelujah!

De gik tavse videre. Melodien, navnlig Flygelets Toner, fulgte dem nedad den stille Gade.

”Hørte De,” sagde Hjerrild, ”hørte De Begejstringen i dette gamle, hebræiske Sejershurra? - og disse to jødiske Bynavne! - Jerusalem, det var ikke blot symbolsk: den hele Stad: Kjøbenhavn, Danmark; det var Os, det kristne Folk i Folket.”

”Der er ingen Gud, og Mennesket er hans Profet!” sagde Niels bitter, men ogsaa bedrøvet.

”Ja, ikke sandt!” spottede Hjerrild; lidt efter sagde han: ”Atheismen er dog grændseløs nøgtern, og dens Maal er jo til syvende og sidst ikke andet end en desillusioneret Menneskehed. Troen paa en styrende, dømmende Gud, det er Menneskehedens sidste store Illusion, og hvad saa, naar den har tabt den? Saa er den bleven klogere; men rigere, lykkeligere? Jeg ser det ikke.”

”Men,” udbrød Niels Lyhne, ”fatter De da ikke, at den Dag, Menneskeheden fri kan juble: der er ingen Gud, den Dag skabes der som med et Trylleslag ny Himmel og ny Jord. Først da bliver Himlen det fri, uendelige Rum, i Stedet for et truende Spejderøje. Først da bliver Jorden vor, og vi Jordens, naar hin dunkle Saligheds og Fordømmelses Verden derude er bristet som en Boble. Jorden bliver vort rette Fædreland, vort Hjertes Hjem, hvor vi ikke er som fremmede Gjæster en stakket Tid, men al vor Tid.”

Kilde: Samvirke, årstal ukendt, side 34-39.